

КУРСОВІ РІЗНИЦІ ЯК НАСЛІДОК КОЛИВАННЯ ВАЛЮТНИХ КУРСІВ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено сутність та класифікацію курсових різниць як результату коливань валютних курсів. Удосконалено класифікацію курсових різниць, яка є складовою валютних різниць, шляхом включення до її складу реалізованих та нереалізованих курсових різниць. Запропоновано методу облікового відображення реалізованих та нереалізованих курсових різниць

Постановка проблеми. Наявність фіксованого валютного курсу та існування золотого паритету, до якого вони були прив'язані, тривалий час відстрочувала дослідження курсових різниць, що пов'язано з існуванням встановлених конкретних меж коливання курсів валют відносно золота. Ситуація того часу не вимагала від науковців та практиків приділення значної уваги цьому питанню. З відміною золотого стандарту та системи фіксованих курсів валют на Ямайській конференції у 1976 р. було закріплено систему плаваючих валютних курсів. Прихильники теорії плаваючих валютних курсів стверджують, що курси валют повинні коливатися під дією ринкових сил: попит та пропозиція на валюту певної країни, що, звичайно, в деяких випадках не є позитивним, оскільки такі величини не завжди формують реальну картину стану валютних відносин і можуть носити спекулятивний характер.

За нинішніх економічних умов величина валютного курсу є не лише кількістю грошових одиниць, за яку можна обміняти одну валюту на іншу, але й якісним показником, що характеризує різні процеси та стан, в якому знаходиться країна: її економічний розвиток, стабільність (як у внутрішніх, так і в зовнішніх відносинах). Валютний курс має двосторонній вплив в залежності від того, з позиції якого конкретного суб'єкта ринку розглядається використовувана валюта.

Валютний курс є об'єктом вивчення макроекономічного рівня як показник, який дозволяє здійснювати аналіз національних витрат та цін зі світовими, розраховувати розмір платіжного балансу тощо. Однак він також виступає об'єктом бухгалтерського обліку, проте, проявляється у дещо іншій, видозміненій формі – курсових різницях, які підлягають відображенню за операціями в іноземній валюті. Дана ситуація пов'язана з тим, що один із основних принципів ведення бухгалтерського обліку – єдиний грошовий вимірник, передбачає застосування валютного курсу для перерахунку вартості в іноземній валюті у валюту бухгалтерського обліку. З одного боку, наявність такої практики дозволяє привести вартість активів та зобов'язань суб'єкта господарювання до однієї грошової одиниці, що надає можливість об'єднувати, порівнювати та використовувати ці показники для цілей прийняття управлінських рішень у сфері зовнішньоекономічної діяльності, яку здійснює такий суб'єкт. З іншого боку, існуючий валютний курс не є ідеальною величиною, яка, крім того, постійно змінюється, а його застосування для перерахунку не формує реальної вартості показників бухгалтерського обліку, і, як наслідок, і фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Особливу увагу вітчизняними науковцями приділено питанням бухгалтерського обліку курсових різниць та відображення їх впливу на фінансову звітність, серед яких: Ф.Ф. Бутинець, І.А. Волков, І.В. Жиглей, Я.Д. Крупка, В.Г. Линник, А.В. Максименко, В.М. Пархоменко,

М.С. Пушкарь, В.В. Сопко, О.І. Степаненко, Р.Л. Хом'як, Ю.Д. Чацкіс, В.О. Шевчук та інші. Серед зарубіжних науковців питання облікового відображення курсових різниць в обліку розглядали Є.В. Арська, Л.Н. Водоп'янова, Н.А. Заломіна, А.Ф. Заляєєв, М.А. Іванов, В.Ф. Палій, Н.В. Рогожина, А.В. Сажнев та інші.

Не применшуючи значимість попередніх досліджень, все ж варто відмітити існування окремих невирішених питань з розкриття інформації про курсові різниці в системі фінансової звітності. Таким чином, постає нагальна потреба у дослідженні курсової різниці як наслідку коливання курсів валют, її облікового відображення, а також впливу на показники фінансового стану, результатів діяльності та руху грошових коштів, що визначає **мету дослідження**.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розглянувши питання сутності валютних курсів визначено, що існує їх непостійність та нестабільність: коливання під впливом різного роду факторів (економічних, політичних, психологічних тощо). Такі коливання валютних курсів призводять до виникнення зміни теперішнього стану курсу однієї валюти відносно іншої, що має позитивні або негативні наслідки в залежності від позиції, яку займає учасник зовнішньоекономічних відносин. Подібні зміни у бухгалтерському обліку призводять до появи курсових різниць в результаті оцінки статей в іноземній валюті і потреби їх перерахунку у валюту ведення бухгалтерського обліку та/або фінансової звітності. Такою валютою може виступати національна валюта країни, в якій функціонує підприємство або інша валюта в залежності від вимог стандартів бухгалтерського обліку, які регламентують їх визнання, та користувачів фінансової інформації. Наприклад, за П(С)БО 21 "Вплив змін валютних курсів" статті в іноземній валюті, які є монетарними, виражаються у валюті звітності – гривні. На відміну від національного стандарту, за МСФЗ 21 "Вплив змін валютних курсів" такою валютою може бути будь-яка валюта, обрана з урахуванням зазначених у стандарті умов. Для цілей викладення матеріалу на основі результатів проведеного дослідження вважатимемо, що статті, виражені в іншій валюті, перераховуються у національний грошовий вимірник.

З метою дослідження сутності курсових різниць та їх класифікацію проаналізовано та систематизовано підходи авторів до визначення поняття "курсова різниця", на основі чого виявлено, що існують відмінності у його трактуванні в обліковій, фінансово-економічній літературі та нормативних документах з бухгалтерського обліку, які у більшості випадків проявляються у формулюванні самого визначення. До основних ознак, які виділяють для характеристики курсових різниць відносять:

- вартість рахунків бухгалтерського обліку, виражена в іноземній валюті;
- вимога діючих стандартів у перерахунку цієї вартості в національну валюту;
- коливання курсу іноземної валюти на різні дати протягом певного періоду часу, що призводить до виникнення різних вартостей в національній валюті в результаті перерахунку.

Проаналізувавши наукові статті у фахових виданнях з проблем облікового відображення курсових різниць, що виникають при здійсненні валютних операцій (операцій в іноземній валюті) виявлено, що автори у переважній більшості розкривають питання обліку курсових різниць у розрізі фінансового обліку та за вимогами податкового законодавства. Пропозиції авторів зводяться до необхідності

- врегулювання відмінностей між бухгалтерським та податковим законодавствами;

– змін класифікації курсових різниць, удосконалення форм звітності щодо відображення інформації про курсові різниці;

– відкриття рахунків, на яких відображаються об'єкти в іноземній валюті, за кожним видом валюти.

В той же час науковцями не розглядається питання сутності курсових різниць та їх впливу на бухгалтерський облік і, як наслідок, фінансову звітність.

Частіше за все автори використовують визначення “курсової різниці”, передбачене у П(С)БО 21: “різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти при різних валютних курсах”. При цьому під валютним курсом розуміється офіційний курс іноземної валюти встановлений Національним банком України, хоча різниці між валютними курсами можуть виникати і при купівлі-продажі іноземних валют та виконанні зовнішньоекономічних договорів.

При первісному визнанні операцій в іноземній валюті жодних курсових різниць не виникає, оскільки вони перераховані з іноземної в іншу (національну, функціональну або валюту звітності) вперше за курсом на дату здійснення таких операцій.

У сучасній практиці застосовується монетарно-немонетарний метод облікового відображення статей фінансової звітності в іноземній валюті. Суть цього методу полягає в тому, що статі балансу поділяються на монетарні (грошові кошти, активи і зобов'язання, які будуть отримані або оплачені у фіксованій сумі грошових коштів або їх еквівалентів) та немонетарні (відображаються в обліку за історичною собівартістю та не підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною валютного курсу).

Вважаємо, що перш ніж приступити до перерахунку вартості статей, виражених в іноземній валюті, за якими визнаються курсові різниці, потрібно визначитися з наступними питаннями:

- 1) які статті активів, зобов'язань та власного капіталу в іноземній валюті підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною валютного курсу;
- 2) станом на яку дату необхідно проводити перерахунок;
- 3) який валютний курс застосовувати для перерахунку.

Відповівши на дані питання бухгалтер безпосередньо перераховує показники в іноземній валюті на певну визначену дату та відображає його результати в бухгалтерському обліку.

Зазначимо, що перерахунок статей балансу здійснюється лише у двох випадках:

- 1) якщо курс іноземної валюти зростає, або
- 2) курс іноземної валюти падає відносно національної валюти. В разі незмінності валютних курсів перерахунок статей в іноземній валюті не проводиться.

Деякі автори конкретно визначають, коли виникає курсова різниця, а точніше – які дати мають братися до уваги. Так, курсові різниці виникають в результаті виконання операцій в іноземній валюті на різні дати. Виокремлюють наступні можливі дати визначення курсових різниць між відповідними періодами (рис. 1):

- 1) датою відображення операції в бухгалтерському обліку і датою фактичного розрахунку;
- 2) датою відображення операції в бухгалтерському обліку і датою складання фінансової звітності за звітний період;
- 3) датою складання фінансової звітності за попередній звітний період і датою фактичного здійснення розрахунку;
- 4) датою складання фінансової звітності за попередній звітний період і датою складання фінансової звітності за звітний період [2, с. 89].



Рис. 1. Визначення дат виникнення курсових різниць

Інші ж науковці уточнюють у визначенні, за якими саме курсами валют можуть розраховуватися курсові різниці. У переважній більшості ними виключно є курси, встановлені національним банком.

Наприклад, Т.П. Демчук [5] вважає, що поняття “курсові різниці” є обмеженим і замість нього пропонує використовувати поняття “валютні різниці” (різниці, виражені в національній грошовій одиниці, що виникають внаслідок коливань валютних курсів по операціях підприємств з іноземною валютою), яке включає курсові, сумові (розрахункові) та перерахункові (податкові) різниці. В.Ф. Палій [8, с. 473] використовує поняття “валютні курсові різниці”, якою є різниця між оцінкою грошових статей балансу у валюті і в рублях за офіційним курсом на дату відображення в обліку або дату бухгалтерської звітності за попередній та звітний періоди. В свою чергу В.В. Сопко [9, с. 232] вважає, що курсовою різницею є різниця між оцінкою в українській валюті активів і пасивів, вартість яких виражена в іноземній валюті, обчислений виходячи з курсу Національного банку України на дату проведення розрахунків або на дату складання бухгалтерської звітності за звітний період, та оцінкою в українській валюті цих активів і пасивів виходячи з курсу Національного банку України на дату відображення їх у бухгалтерському обліку у звітному періоді, або на дату складання бухгалтерської звітності за попередній період для цілей бухгалтерського обліку.

На нашу думку, визначення валютних різниць, запропоноване Т.П. Демчуком, є обмеженим, оскільки враховує тільки операції з іноземною валютою, але такого виду різниці виникають також і при здійсненні інших операцій в іноземній валюті (експортно-імпортні операції, операції з цінними паперами, вартість яких виражена в іноземній валюті).

Вважаємо, що для визначення поняття “курсової різниці” має враховуватися не просторовий, а часовий аспект. Мається на увазі, що валютні курси можуть відрізнятися не лише на різні дати та звітні періоди (часових проміжків), але й за

установами-учасниками валютного ринку (просторовий аспект). До першої групи відносимо курси іноземних валют, наприклад, на дату визнання операції в іноземній валюті та дату здійснення розрахунків (складання балансу) (рис. 1). Друга група охоплює валютні курси національного банку (офіційні) та міжбанківського валютного ринку (неофіційні), якщо в країні існує їх розмежування і вони самостійно мають право встановлюють вартість іноземних валют відносно національної. Так, в Україні за діючим законодавством¹ суб'єкти господарювання, які мають право на здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зобов'язані купувати або продавати іноземну валюту лише через уповноважені банки, подаючи при цьому відповідну заяву. Банківська установа, на яку покладено зобов'язання здійснювати такий вид операцій, купують або продають іноземну валюту за курсом Міжбанківського валютного ринку. Такі різниці не можна назвати курсовими, тому що вони мають зовсім іншу природу виникнення. Пропонуємо застосовувати до них термін "різниця в курсах".

Отже, курсовою вважається різниця, яка виникає в результаті коливання валютного курсу та є наслідком перерахунку однакової кількості іноземної валюти в іншу валюту за різними валютними курсами. Передумовою її виникнення є відмінність курсів іноземних валют на різні дати, первісне визнання операцій в іноземній валюті в бухгалтерському обліку та необхідність перерахунку статей балансу в іноземній валюті, що брали участь у таких операціях, у національну валюту або іншу, що визначена чинним законодавство або стандартами бухгалтерського обліку. Встановлено, що операції в іноземній валюті перераховуються у валюту звітності за курсом на дату їх визнання.

На сьогоднішній день в практиці застосовується наступна класифікація курсових різниць:

- 1) Залежно від виду діяльності: операційна, неопераційна.
- 2) Залежно від зміни курсу: позитивна, негативна.

Операційні курсові різниці виникають в процесі господарських операцій з активами і зобов'язаннями підприємства, пов'язаних з операційною діяльністю, а неопераційні – виникають в процесі господарських операцій з активами і зобов'язанням підприємства в інвалюті, які пов'язані з інвестиційною і фінансовою діяльністю підприємства. Перелік деяких статей балансу, за якими виникають зазначені курсові різниці наведено в табл. 1.

Таблиця 1. Перелік деяких статей балансу, за якими визначаються операційні та неопераційні курсові різниці

<i>Операційні курсові різниці</i>	<i>Неопераційні курсові різниці</i>
Залишок валютних ресурсів, що наявні на рахунках в банку або в касі підприємства на дату балансу	За кредитами в інвалюті Відсотки, нараховані за такими кредитами
Дебіторська заборгованість за реалізовані оборотні активи (крім фінансових інвестицій), яка підлягає одержанню в інвалюті на момент її погашення або на дату балансу	Дебіторська заборгованість за реалізовані необоротні активи і фінансові інвестиції, що підлягають одержанню в іноземній валюті
Кредиторська заборгованість за придбані оборотні активи (крім фінансових інвестицій), що підлягає оплаті в інвалюті на момент її погашення або на дату балансу	Кредиторська заборгованість за придбані необоротні активи і фінансові інвестиції, що підлягають оплаті в іноземній валюті
Дебіторська (кредиторська) заборгованість з операційної оренди на момент її погашення або на дату балансу	Дебіторська (кредиторська) заборгованість з фінансової оренди

У своїх наукових працях Т.П. Демчик пропонує виокремлювати курсові різниці за видами діяльності залежно від видів діяльності, але не за операційною та

¹ Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" №

неопераційною діяльністю як це загально прийнято, а за операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю. В свою чергу, І.В. Жиглей [6, с. 7] за видами діяльності включає також і надзвичайні курсові різниці, які виникають внаслідок надзвичайних подій, які відбулися на підприємстві. Щодо даної позиції авторів погоджуємося, адже такий розподіл є більш аналітичним і деталізованим та у процесі управління може застосовуватися для оцінки результатів діяльності за кожним видом діяльності за певний період. Даний розподіл обґрунтовуємо тим, що використання "неопераційна діяльність" є широким поняттям і тому для спрощення аналізу діяльності суб'єктів зовнішньої економічної діяльності, на нашу думку, саме така класифікація є найбільш доцільною. Тому, пропонуємо відкривати окремі рахунки для обліку доходів або втрат від операційних, інвестиційних та фінансових курсових різниць в аналітичному розрізі, та надзвичайних подій.

У розумінні Т.П. Демчука, сумові різниці, які мають бути включеними до складу валютних різниць, які виникають внаслідок використання різних видів валютних курсів: фактичного (біржового) та офіційного курсу НБУ. Однак, щодо даного визначення не погоджуємося, оскільки "сумові різниці" виникають при виконанні зовнішньоекономічних договорів, коли за їх умовами грошові зобов'язання однієї із сторін підлягають оплаті в національній валюті у сумі, еквівалентній певній сумі в іноземній валюті. Сумовою називається різниця між оцінкою заборгованості в момент її виникнення і оцінкою в момент її виконання у валюті платежу [3, с. 91]. При цьому сума, що підлягає сплаті в національній валюті, розглядається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший курс або інша дата його визначення не встановлені згодою сторін договору. В бухгалтерському обліку сумові різниці виникають на рахунках бухгалтерського обліку за розрахункам з покупцями та замовниками, постачальниками і підрядниками. З однієї сторони, на цих рахунках відображається грошове зобов'язання в національній валюті, величина якого визначена в результаті перерахунку передбаченої договором суми в іноземній валюті за офіційним курсом на дату визнання заборгованості в обліку. З іншої сторони, – фактично отримана або сплачена сума в національній валюті, розрахована при перерахунку тієї ж суми в іноземній валюті, але за офіційним курсом на дату платежу [4, с. 451-452]. Крім того, виокремлення податкових курсових різниць, зазначених автором, не є актуальним, тому що відповідно до Податкового кодексу, який набрав чинності 1 квітня 2011 р. курсові різниці розраховуються за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку (пп. 153.1.3 ст. 153 ПКУ).

Професор В.Ф. Палій [8, с. 473] підтримує класифікацію курсових різниць на позитивні і негативні, стверджуючи, що позитивні валютні курсові різниці, які визнаються доходами виникають тоді, коли вартість іноземної валюти у перерахунку в національну валюту на різні дати здійснення операцій з валютою збільшує еквівалент у національній валюті в активі балансу без збільшення пасиву. Негативні валютні курсові різниці (втрати) виникають у випадку, коли через зміну вартості валюти в національній валюті на різні дати збільшується її еквівалент в пасиві балансу без відповідного збільшення активу. Тобто, це означає, що зміна курсу однієї іноземної валюти має двобічний вплив на активи та пасиви суб'єкта господарювання. Під цим автор мав на увазі, що, наприклад, якщо курс гривні до євро впав на 2 пункти це означатиме, що маючи на балансі як дебіторську, так і кредиторську заборгованість (монетарну) підприємство отримає одночасно дохід за дебіторською заборгованістю та витрати за кредиторською. Оскільки у першому випадку при теоретичному отриманні іноземної валюти від покупців та негайному її продажі підприємство отримало б більшу кількість одиниць національної валюти. У другому випадку ситуація протилежна: підприємству

необхідно було б затратити більше грошових коштів для купівлі іноземної валюти для розрахуватися з іноземним контрагентом.

Автор також стверджує, що вимірювання та облік валютних курсових різниць після кожної валютної операції, що здійснюється, надто складні та створюють багаточисельні технічні бухгалтерські проводки. В обліку широко розповсюджений метод визначення курсових різниць за місяць, квартал та навіть рік. Проте, на сьогодні облік курсових різниць не є надзвичайно трудомістким, тому що сучасний бухгалтер забезпечений інформацією про фактичні зміни валютних курсів, яку можна отримати з офіційних джерел. В умовах комп'ютеризації бухгалтерського обліку ця процедура є більш спрощеною, що дозволяє відкривати необхідну кількість аналітичних рахунків, зосередивши на них детальну інформацію про операції в іноземних валютах та курсові різниці таким чином, щоб у будь-який момент існувала б можливість отримати необхідну інформацію для цілей управління. Розрахунок курсових різниць за періоди у тиждень, місяць, а тим паче рік, є можливим лише за незначного коливання курсів валют, як це визначається у діючих стандартах бухгалтерського обліку. Одночасно тут виникає питання, що саме вважати "незначним коливанням" і хто встановлює цей показник, державні органи чи суб'єкт господарювання в обліковій політиці.

Дослідивши визначення курсових різниць та їх класифікацію в англійській літературі, в якій розглядаються різні методи перерахунку статей в іноземній валюті, пропонуємо до існуючої класифікації курсових різниць включити курсові різниці за ступенем реалізації:

- 1) реалізовані та
- 2) нереалізовані.

Такий розподіл обґрунтовується тим, що курсові різниці розраховуються на дату балансу та проведення операції в іноземній валюті, тобто протягом періоду проводяться розрахунки за операціями, що мали місце у минулих періодах та виникають нові (здійснені та нездійснені операції). Не погоджуємося з діючою практикою визнання курсових різниць у складі доходів або витрат у періоді їх виникнення, так як це призводить до штучного збільшення або зменшення прибутку за даний період. Тобто курсові різниці є випадковим елементом, а це, в свою чергу, створює умови, які вводять в оману користувачів звітності. Вважаємо, що курсові різниці мають враховуватися при розрахунку чистого прибутку лише у тому звітному періоді, коли вони реально приносять вигоду або втрати, тобто при фактичному здійсненні операцій із об'єктами обліку, що виражені в іноземній валюті.

Загалом в спеціальній літературі виокремлюють два можливих способи облікового відображення курсових різниць:

- 1) у складі рахунків доходів або витрат;
- 2) у складі доходів майбутніх періодів.

Варіант перший. Курсові різниці, що виникли протягом звітного періоду обліковуються відповідно за кожною операцією і відображаються як складова доходу (позитивні курсові різниці) або витрат (негативні курсові різниці) залежно від коливань курсів валют. Даний спосіб передбачено П(С)БО та МСФЗ, окрім статей, які є чистими інвестиціями у зарубіжні господарські одиниці. (відображається у складі власного капіталу).

За даної альтернативи величина курсових різниць впливає на прибуток поточного звітного періоду, збільшуючи або зменшуючи його. Вважаємо за доцільне, якщо діючими стандартами застосовується даний підхід, розкривати окремо інформацію про курсові різниці за показниками в іноземній валюті, що все ще відображаються у балансі, а також курсові різниці за здійсненими операціями в іноземній валюті.

Варіант другий. Відповідно до даної альтернативи курсові різниці, що виникли протягом року, обліковуються на рахунку "Доходи майбутніх періодів" на спеціально

відкритому для цього субрахунку. По закінченню звітнього року сальдовий результат по рахунку "Доходи майбутніх періодів" списується на рахунок "Прибутки і збитки". Таким чином, з точки зору формування кінцевого результату діяльності організації описаний порядок не впливає на нього порівняно з безпосереднім віднесенням курсових різниць на рахунок "Прибутки і збитки". Даний варіант відображення курсових різниць був передбачений ПБУ Російської Федерації 3/95.

Підхід до відображення курсових різниць у доходах майбутніх періодів також запропоновано у дисертаційному дослідженні О.В. Арською [1], з відкриттям відповідного субрахунку "Курсові різниці". Автор захищає свою позицію тим, що в умовах зміни курсу протягом року акумулювання сум у доходах майбутніх періодів дозволить відстрочити сплату податку на прибуток за позитивними курсовими різницями до моменту надходження оплати і зберегти в обороті підприємства грошові кошти.

Другий варіант обліку курсових різниць має схожість з їх поділом на реалізовані та нереалізовані, тому, для підвищення рівня інформативності інформації, що наводиться у бухгалтерському балансі, пропонуємо відображати показники нереалізованих курсових різниць на окремому субрахунку "Накопичена нереалізована курсова різниця" (рис. 2, 3) до рахунку доходів майбутніх періодів, аналітика, по якому відкривається для кожної статті в іноземній валюті, яка в подальшому підлягає перерахуванню у зв'язку зі зміною курсу валют, за кожним видом валюти. По дебету рахунку відображається виникнення негативної нереалізованої курсової різниці або списання курсової різниці, яка визнається реалізованою у періоді здійснення операцій зі статтями в іноземній валюті. По кредиту відображається нереалізована позитивна курсова різниця або списання курсової різниці, яка визнається реалізованою у поточному звітному періоді. При цьому залишки по рахунку можуть мати як дебетове, так і кредитове сальдо в залежності від того, який з видів курсових різниць переважає.

Рахунок нереалізованих курсових різниць вважається коригуючим і відображає вплив коливань курсів іноземних валют, в яких визначено вартість об'єктів бухгалтерського обліку. Відображення на одному рахунку як позитивних, так і негативних курсових різниць сприяє визначенню чистої величини курсових різниць, які впливають на вартість статей в інвалюті, тобто отримуємо так званий "чистий прибуток/збиток за визнаними курсовими різницями".

Для прикладу на рис. 2 представлено аналітичний рахунок до субрахунку "Накопичена нереалізована курсова різниця", на якому у звітному періоді 1 відображено курсову різницю за кредиторською заборгованістю в іноземній валюті – євро. На початок цього періоду можуть бути наявними залишки за нереалізованими курсовими різницями невизнаними у попередніх періодах, які відображаються у дебетовій частині, якщо загальна величина негативних курсових різниць переважає над позитивними і навпаки. Припустимо, що у звітному періоді 1 бухгалтером підприємства розраховано курсову різницю за залишкам на рахунках бухгалтерського обліку в іноземній валюті, якщо вона є позитивною, то відображається по кредиту рахунку, якщо негативною – по дебету.

У звітному періоді 2 відбулися зміни, спричинені проведенням операцій в іноземній валюті, у нашому випадку – погашення кредиторської заборгованості. Якщо на дату погашення валютний курс змінився, то курсова різниця визнається як і в попередньому періоді. Одночасно ця величина порівнюється з курсовою різницею на початок періоду по рахунку кредиторської заборгованості і визначається чистий показник, який списується на доходи або витрати звітнього періоду 2.

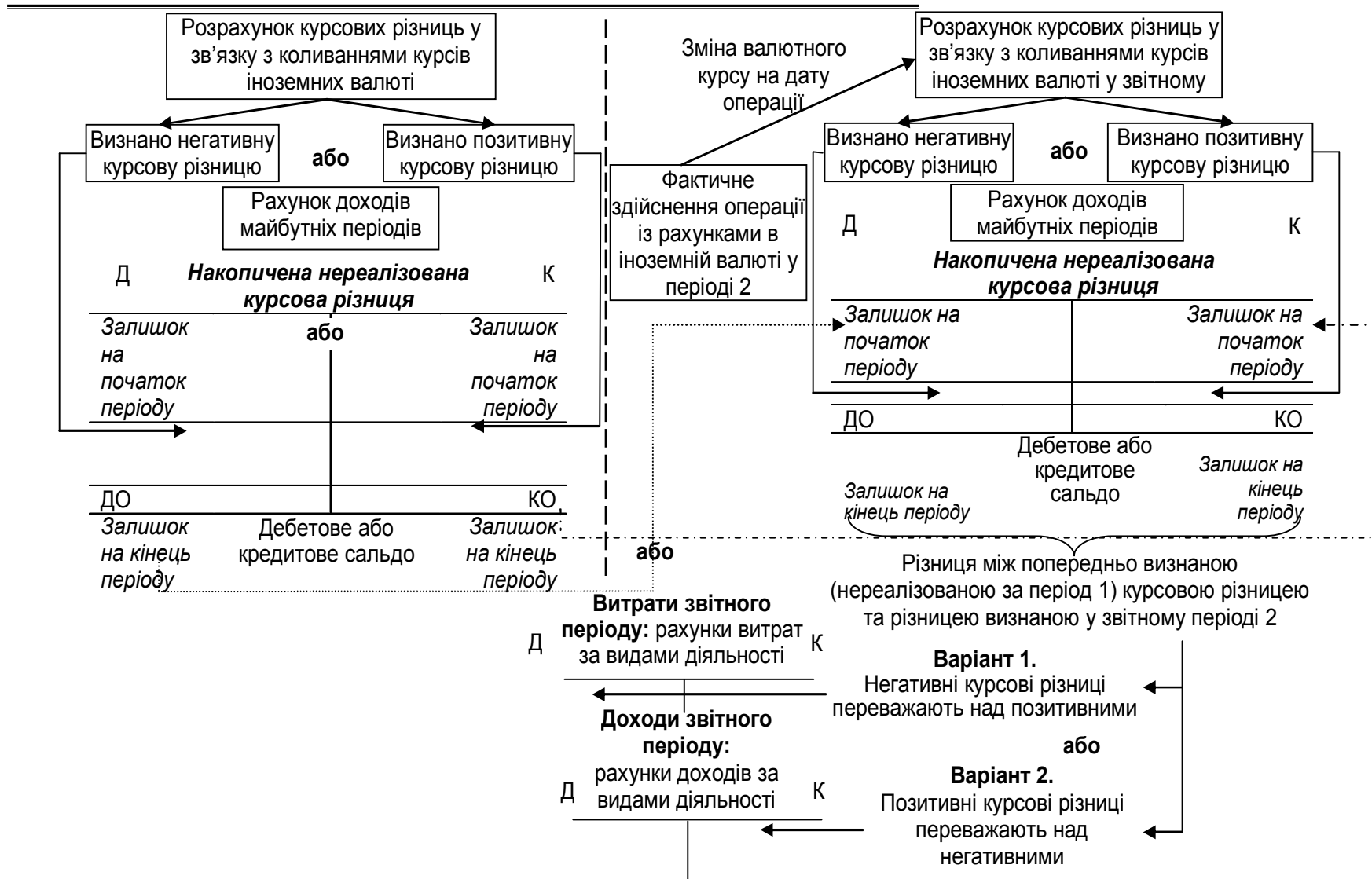


Рис. 2. Відображення курсових різниць на рахунку "Накопичена нереалізована курсова різниця"

Вважаємо, що відкриття окремого рахунку нереалізованих курсових різниць має практикуватися на підприємствах із значною часткою операцій в іноземній валюті, факт про який відображається в обліковій політиці суб'єкта зовнішньоекономічних відносин. Виокремлення запропонованого поділу курсових різниць на два види забезпечує ширший аналіз коливань валютних курсів. Управлінський персонал може використовувати отримані дані для прийняття рішень щодо використання статей в іноземній валюта та власне іноземної валюти: чи використовувати іноземну валюту для здійснення розрахунків з кредиторами (за сприятливої зміни курсів валют підприємство може зменшити втрати від їх коливань з ураженням нереалізованої курсової різниці) або ж відстрочити виплату кредиторської заборгованості. Подібна практика відображення обліку курсових різниць може вплинути на відображення поточного прибутку, а, відповідно, і дивідендів, які підлягають виплаті, виходячи з цього зменшується фіктивний вплив на показник чистого прибутку.

Крім того, нереалізовані курсові різниці безпосередньо не впливають на теперішні потоки грошових коштів, тому завдяки використанню такої величини підприємство може визначити можливий майбутній рух іноземної валюти, якою володіє підприємство шляхом аналізу поточного стану валютного ринку та передбачень фахівців валютного ринку.

Отже, реалізованою курсовою різницею є різниця, що виникла у звітному періоді фактичного здійснення операції в іноземній валюті, яка передбачає залучення статей балансу, що виражені в іноземній валюті. Ці курсові різниці можуть бути частиною нереалізованих курсових різниць, що визнані реалізованими або ж єдиною величиною, яка розраховується за статтями, які були визнані та використані в одному звітному періоді за умови зміни валютного курсу на відповідні дати. Нереалізованими є курсові різниці, які розраховуються на кожну дату кінця звітного періоду за умов відсутності будь-яких операцій по рахунках обліку, які виражені в іноземних валютах.

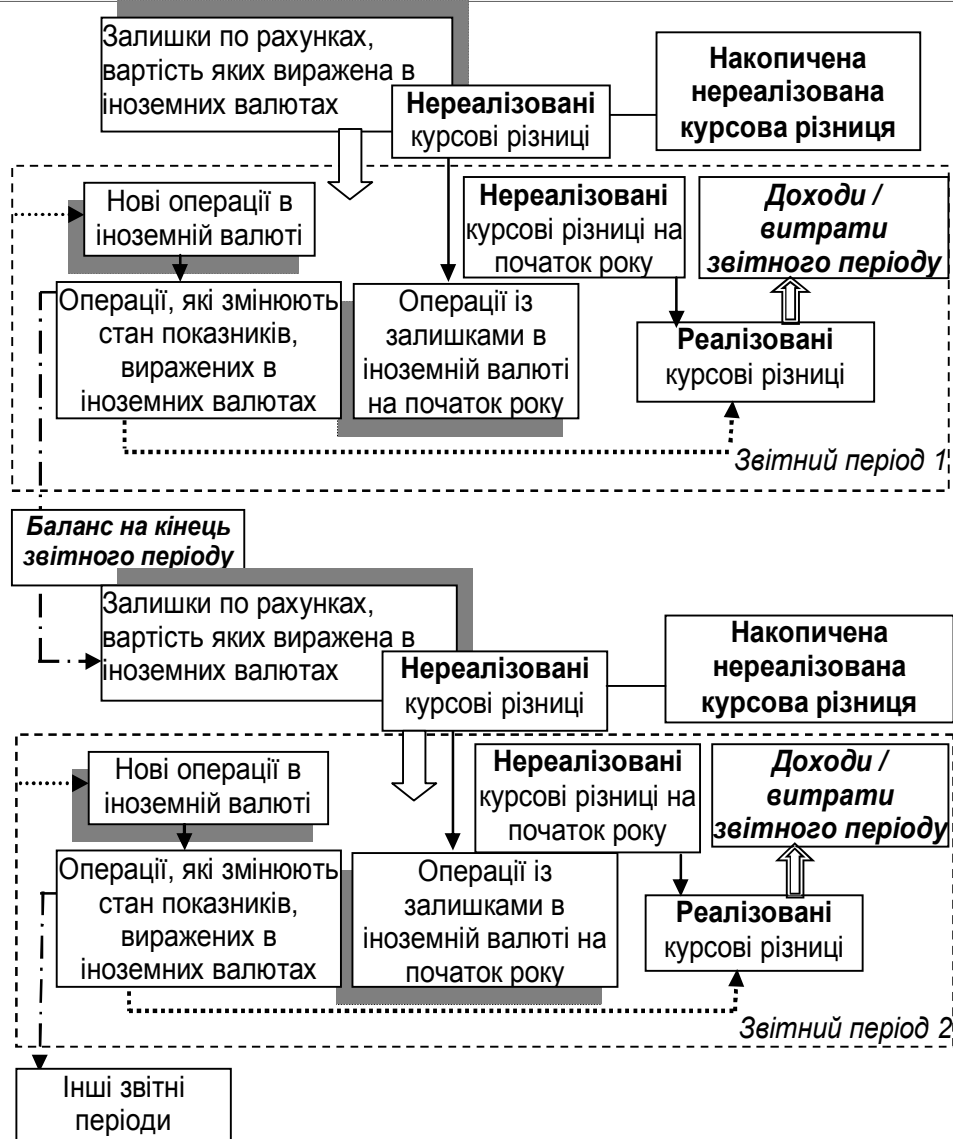


Рис. 3. Рух реалізованих та нереалізованих курсових різниць по мірі здійснення операцій в іноземній валюті

У Примітках до фінансової звітності суб'єкт господарювання має відображати суму списаних курсових різниць за проведеними операціями у звітному періоді, а також залишки нереалізованих курсових різниць за активними та пасивними статтями окремо. Для цілей надання інформації управлінському персоналу для прийняття рішень щодо укладання договорів, які призведуть до здійснення операцій в іноземній валюті, уточнення умов цих договорів з метою уникнення значних втрат від змін курсів іноземних валют можливим є розкриття інформації про нереалізовані курсові різниці за статтями активу та пасиву, що допоможе виміряти вплив зміни курсових різниць на ці показники, тому що коливання курсів по-різному впливає на окремі статті балансу.

Розглянемо методику розрахунку реалізованих та нереалізованих курсових різниць на прикладі.

Приклад. Припустимо, що на початок звітного періоду у підприємства на балансі обліковується кредиторська заборгованість у сумі € 50 000, що відображена за курсом 10,8857 (544 285 грн.). У звітному періоді 1 на валютний рахунок

підприємства надійшло €150 000 за курсом 10,9235 (1 638 525 грн.) на дату отримання. На кінець звітної періоду ця сума була перерахована за курсом на кінець звітної періоду. За даними Національного банку на цю дату курс знизився до 10,8200 (1 625 400 грн.). За результатами перерахунку виникла негативна курсова різниця (1 395 грн.). Підприємство фактично не використало іноземну валюту, тобто виникає нереалізована курсова різниця, для якої відкривається окремий аналітичний рахунок по рахунку “Накопичена курсова різниця”. Для цілей даного прикладу нами не визначалася курсова різниця за дебіторською заборгованістю, яка у попередній періодах визнавалася як нереалізована.

У звітному періоді 2 підприємством було використано інвалюту для розрахунку з іноземним постачальником, якому заборговано €50 000. При цьому слід врахувати курсові різниці за статтею кредиторської заборгованості в іноземній валюті, за якою також розраховуються курсові різниці (також нереалізовані).

У разі використання не у повному обсязі вартості в іноземній валюті, то величина нереалізованих курсових різниць, яка списуватиметься на доходи/витрати звітної періоду визначатиметься на основі відсотку (показує, яка сума нереалізованих курсових різниць припадає на статтю в іноземній, частина вартості якої вилучається з балансу).

Послідовність розрахунку курсових різниць та їх облікове відображення представлено у табл. 2.

Таблиця 2. Запропонований альтернативний порядок відображення курсових різниць на рахунках бухгалтерського обліку

Дата	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит	Сума
1	2	3	4	5
31.01	Залишки по рахунку “Кредиторська заборгованість за товарами” (курс 10,8857)	–	–	€50 000 544 285,00 грн
<i>Звітний період 1</i>				
02.02	Зараховано на рахунок іноземну валюту від покупців (курс 10,9235)	“Грошові кошти в інвалюті в банку”	“Дебіторська заборгованість”	€150 000 1 638 525,00 грн
28.02	Курсова різниця (нереалізована, позитивна) по рахунку “Кредиторська заборгованість за товарами” на кінець звітної періоду за курсом 10,8200 грн/€ (€50 000 x (10,8200 – 10,8857))	“Кредиторська заборгованість”	“Накопичена нереалізована курсова різниця”	3 285,00
	Курсова різниця (нереалізована, негативна) рахунку “Грошові кошти в іноземній валюті” на кінець звітної періоду за курсом 10,8200 грн/€ (€150 000 x (10,8200 – 10,9235))	“Накопичена нереалізована курсова різниця”	“Грошові кошти в інвалюті в банку”	15 525,00
<i>Звітний період 2</i>				
10.03	Списано іноземну валюту в рахунок погашення кредиторської заборгованості в інвалюті за курсом 10,8360 (€50 000 x 10,8360)	“Кредиторська заборгованість”	“Грошові кошти в інвалюті в банку”	€50 000 541 800,00 грн

Продовження табл. 2

1	2	3	4	5
10.03	Відображено курсову різницю на дату здійснення розрахунку (курс 10,8360): а) курсова різниця, що виникла за кредиторською заборгованістю	“Накопичена курсова нереалізована різниця”	“Кредиторська заборгованість”	800,00 грн
	б) списано на рахунок доходу різницю між попередньо визнаною позитивною курсовою різницею та негативною на дату розрахунків	“Накопичена курсова нереалізована різниця”	“Доходи звітного періоду” (за видом діяльності)	2 485,00 грн
	в) курсова різниця за іноземною валютою, у частині її вартості, що було використано для розрахунку	“Грошові кошти в іноземній валюті в банку”	“Накопичена нереалізована курсова різниця”	800,00 грн
	г) списано на витрати суму реалізованої курсової різниці при погашенні кредиторської заборгованості	“Витрати звітного періоду” (за видом діяльності)	“Накопичена нереалізована курсова різниця”	4 375,00 грн
10.03	Курсова різниця (нереалізована) за залишками по рахунку “Грошові кошти в іноземній валюті” (€100 000 x (10,8360 – 10,8200) за курсом 11,0520 грн/€	“Грошові кошти в іноземній валюті в банку”	“Накопичена нереалізована курсова різниця”	1 600,00 грн
31.03	Курсова різниця (нереалізована) за залишками по рахунку “Грошові кошти в іноземній валюті” на кінець звітного періоду за курсом 11,0520 грн/€ (€100 000 x (11,0520 – 10,8360)	“Грошові кошти в іноземній валюті в банку”	“Накопичена нереалізована курсова різниця”	16 360,00 грн

З журналу реєстрації господарських операцій, що у першому звітному періоді у підприємства виникла негативна курсова різниця за іноземною валютою та позитивна – за кредиторською заборгованістю. Така відмінність виникає через різні валютні курси, за якими первісно визнавалися операції в іноземній валюті. У другому періоді підприємство розраховалося з зарубіжним постачальником іноземною валютою. Оскільки валюту використано не в повному обсязі, то необхідно розрахувати, яка частка нереалізованої курсової різниці припадає на перераховану валюту. Розрахунок проводиться наступним чином:

$$\frac{\text{Загальна сума нереалізованої курсової різниці (15 525,00)}}{\text{Іноземна валюта на рахунку (150 000,00)}} \times \text{Використана іноземна валюта (50 000,00)} \quad (1)$$

Курсову різницю за кредиторською заборгованістю, що була визначена на дату розрахунків, спочатку також списуємо на нереалізовані курсові різниці, а потім на рахунок доходів списуємо різницю між попередньо визначеною різницею та на різницю дату розрахунків. При такому порядку можна визначити загальний вплив курсових різниць за попередні періоди (тобто визначимо прибуток або збиток).

Незважаючи на те, що у кінцевому випадку курсові різниці все одно будуть відображені у складі доходів або витрат, але застосування підходу “реалізовані-нереалізовані курсові різниці” сприятиме відображенню курсових різниць за операціями в іноземній валюті у періоди їх фактичного “споживання”, а ступінь достовірності визначення прибутку за період буде вищим. Це дасть можливість керівництву підприємства ефективно управляти активами підприємства, регулювати умови розрахунків та поставок сировини шляхом аналізу величини нереалізованої курсової різниці, що вже обліковується на окремому рахунку.

За існуючої практики ведення бухгалтерського обліку визнання нереалізованих курсових різниць може суперечити визнанню доходів та витрат у тому, що останні визнаються при збільшенні (зменшенні) активу або зменшенні (збільшенні) зобов'язань, що зумовлює зростання (зменшення) власного капіталу (за винятком зростання (зменшення) капіталу за рахунок внесків учасників) за умови, що вони можуть бути достовірно оцінені. Однак, у сучасних умовах при розробці міжнародних стандартів принципу нарахування та відповідності доходів і витрат перестали надавати особливе значення по мірі того як став переважати балансовий підхід. Відповідно, відображення витрат (або доходів) може бути відкладено шляхом їх визнання в балансі лише у тому випадку, якщо вони відповідають визнанню активу (зобов'язання). Наприклад, футбольний клуб може протягом п'яти місяців у році нести витрати на підтримку технічного стану футбольного поля і його підготовку до майбутнього сезону. Якщо б вказані витрати можна було б відкласти і визнати одночасно з виручкою від продажу білетів, то компанія могла б не показувати збитки у своєму звіті про прибутки та збитки протягом цього періоду.

З цього питання М.І. Кутер [7, с. 188] говорить, що збільшення вартості майна в результаті переоцінки, якою є перерахунок вартості активів і пасивів в іноземній валюті за поточним курсом, не призводить до потоку економічних вигід, так як відсутній сам факт притоку активів на підприємство або зменшення боргових зобов'язань, тому курсова різниця не є доходом.

Таким чином, пропозиція щодо застосування реалізованих та нереалізованих курсових різниць має право на існування, оскільки визнання курсових різниць безпосереднього руху активів не приносить вигід, крім того позитивні курсові різниці не обов'язково принесуть у майбутньому економічні вигоди для підприємства, так як вони можуть бути перекриті негативними курсовими різницями, які не обов'язково призведуть до зменшення активів або збільшення зобов'язань. Тут все залежить від курсу, що діє на дату первісного визнання статті балансу, валютного курсу на попередню дату звітного періоду та дату здійснення операції та курсових різниць, які виникли на кожну з цих дат.

Отже, реалізовані курсові різниці проявляються при безпосередньому здійсненні операцій в іноземній валюті і мають вплив на прибуток поточного періоду – збільшують або зменшують його. Однак може мати місце ситуація, коли в балансі підприємства відображено операції, виражені в іноземній валюті, які фактично не були виконані. Яскравим прикладом є дебіторська та кредиторська заборгованість. Реалізовані курсові різниці мають бути визнані лише у періоді, у якому підприємство фактично отримало вигоди або втрати від зміни валютного курсу. Тому вважаємо, що курсові різниці повинні відображатися у складі доходів або витрат лише за здійсненими операціями.

З урахуванням вище викладеного матеріалу пропонуємо внести деякі зміни до існуючої класифікації курсових різниць (табл. 3).

Таблиця 3. Уточнена класифікація валютних різниць

№ з/п	Класифікаційна ознака	Види курсових різниць
1	Залежно від умов виникнення	Власне курсова різниця, сумова різниця, різниця між курсами
2	За ступенем реалізації	Реалізовані, нереалізовані
3	За видами діяльності	Операційні, інвестиційні, фінансові, надзвичайні

Курсові різниці, різниці у курсах та сумові різниці мають бути включені до єдиної групи – валютні різниці (різниці, які розраховуються у зв'язку із застосуванням різних валютних курсів), оскільки вони безпосередньо пов'язані з іноземною валютою та є результатом зміни її вартості, яка проявляється у валютному курсі.

Отже, під власне курсовою різницею вбачаємо за доцільне розуміти різницю між оцінками однакової кількості іноземної валюти (іноземної валюти як грошових коштів; активів і зобов'язань, які виражені в іноземній валюті) за різними валютними курсами, які змінюються у часовому аспекті.

При визначення поняття сумова різниця вважаємо, що нею є різниця між оцінкою заборгованості в момент її виникнення та в момент її погашення.

Різницями у курсах є різниця, яка виникає при оцінці купленої або проданої іноземної валюти за курсом Міжбанківського валютного ринку та курсом Національного банку.

За результати проведеного дослідження пропонуємо застосовувати наступну методику облікового відображення реалізованих та нереалізованих курсових різниць.

Методика бухгалтерського обліку реалізованих та нереалізованих курсових різниць

Етап 1. Перерахунок вартості статей активу, зобов'язань та власного капіталу, виражених в іноземній валюті, національну валюту за офіційним валютним курсом на дату їх первісного визнання в бухгалтерському обліку.

Етап 2.

2.1. Якщо операції зі статтями бухгалтерського балансу в іноземній валюті здійснюються в одному й тому ж звітному періоді (місяці), що й їх первісне визнання, то курсові різниці списуються безпосередньо на рахунки доходів або витрат за видами діяльності без застосування рахунку нереалізованих курсових різниць.

2.2. Якщо протягом періоду не відбулося жодних операцій з такими об'єктами бухгалтерського обліку, то їх вартість перераховується за курсом на дату складання бухгалтерського балансу з відкриттями аналітичного рахунку "Накопичена курсова різниця" із аналогічним аналітичним кодом до рахунку в іноземній валюті за кожним видом валюти.

2.3. Якщо в наступних звітних періодах не відбувається жодних операцій з рахунками в іноземній валюті, то на кінець таких звітних періодів їх вартість перераховується за курсом валюти на цю дату з включенням розрахованої курсової різниці (нереалізованої) до раніше відкритого рахунку та відображення загальної величину курсової різниці, яка може мати позитивне або негативне значення.

2.4. У звітних періодах фактичного використання статей, виражених в іноземній валюті виконуються наступні дії:

2.4.1. Розраховується курсова різниця за валютним курсом на дату здійснення операції з одночасним її відображенням на аналітичному рахунку "Накопичена курсова різниця".

2.4.2. Порівнюються величина курсової різниці на початок періоду, яка є результатом раніше визнаних курсових різниць, та величина курсової різниці, розрахованої на дату здійснення операції в іноземній валюті. За наслідками такого порівняння визначається "чиста нереалізована курсова різниця", яка підлягає визнанню як реалізована у складі доходів або витрат звітного періоду за видами діяльності.

2.4.3. Якщо операції здійснюються з частиною вартості, вираженої в іноземній валюті, то розраховується відсоток накопиченої нереалізованої курсової різниці за формулою:

$$\frac{\text{Загальна сума нереалізованої курсової різниці}}{\text{Загальна вартість в іноземній валюті}} \times \text{Використана частина вартості в іноземній валюті} \quad (2)$$

Ця частина нереалізованої накопиченої курсової різниці вважається реалізованою у відповідному звітному періоді.

Частина вартості в іноземній валюті, що надалі продовжує обліковуватися на рахунках бухгалтерського обліку перераховується за курсом на дату операції з наступним її відображенням у складі нереалізованої курсової різниці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проаналізувавши підходи до визначення поняття "курсва різниця" та її класифікації, виявлено, що курсові різниці є наслідком зміни валютних курсів і виступають складовою інших різниць, які виникають в результаті використання іноземної валюти у процесі здійснення господарської діяльності суб'єктами зовнішньоекономічних відносин. Курсові різниці проявляються у негативних та позитивних курсових різницях, які за сучасної практики відображаються у складі доходів або втрат у тому звітному періоді, коли вони виникли. Таким чином, курсові різниці включаються до розрахунку прибутку такого звітного періоду, при цьому збільшують його або зменшують.

Курси іноземних валют змінюються щоденно під впливом попиту та пропозиції на валютному ринку, інформації, яку отримують його учасники, тому виникає необхідність у підвищенні ефективності роботи управлінського персоналу, що вимагає удосконалення класифікації курсових різниць з метою визначення ступеня впливу коливання валютних курсів на вартість майна та величини зобов'язань, що виражені в іноземних валютах. Дослідження праць зарубіжних вчених надали змогу встановити існування реалізованих та нереалізованих курсових різниць. Передумовою їх виникнення є потреба у віднесенні на доходи і витрати курсових різниць лише у тих періодах, коли фактично "споживаються" активи або погашаються зобов'язання в іноземних валютах (реалізовані курсові різниці). До цього часу вони мають накопичуватися на окремо створеному рахунку (нереалізовані курсові різниці). Такі курсові різниці не здійснюють надмірного впливу на величину прибутку і допомагають уникнути штучного впливу на результати діяльності суб'єктів господарювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арская Е.В. Актуальные проблемы бухгалтерского учета и аудита экспортных операций: автореф. на соискание науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.12 "Бухгалтерский учет, контроль и анализ хозяйственной деятельности "

[Електронний ресурс] / Е.В. Арская. – Белгород, 2002. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/valyutnyi-risk-metody-otsenki-i-optimizatsii>

2. *Бутинець Ф.Ф.* Облік зовнішньоекономічної діяльності [підр. для студ. вищ. навч. заклад. спеціальності 7.050106 “Облік і аудит”] / Ф.Ф. Бутинець, І.В. Жиглей; [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця]. – [3-тє вид., доп. і перероб.]. – Житомир: ПП “Рута”, 2006. – 388 с.

3. Бухгалтерский учет: [учебник] / [Безруких П.С., Ивашкевич В.Б., Кондратюк Н.П. и др.]; под ред. П.С. Безруких. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Бухгалтерский учет, 1999. – 624 с. (Библиотека журнала “Бухгалтерский учет”)

4. Валютні операції: порядок здійснення та облік / [Кавторєва Я., Михайленко О., Бойцова М., Кузнецов В., Казанова М.]. – [5-те вид.]. – Х.: Фактор, 2008. – 256 с.

5. *Демчук Т.П.* Облік валютних різниць на підприємстві при здійсненні операцій з іноземною валютою [Електронний ресурс] / Т.П. Демчук. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2009_4/NV%202009-V4_40.pdf

6. *Жиглей І.В.* Бухгалтерський облік валютних операцій: порядок визнання та методи оцінки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук; спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / І.В. Жиглей. – Тернопіль, 2003. – 22 с.

7. *Кутер М.И.* Теория бухгалтерского учета: [учебник]. – [3-е изд.]. – М.: Финансы и статистика, 2006. – 592 с.

8. *Палий В.Ф.* Финансовый учет: [учеб. пособие] / В.Ф. Палий, В.В. Палий. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2001. – 672 с.

9. *Сопко В.В.* Бухгалтерський облік: [навч. посібник]. – [3-вид.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.

10. *Andrei P.* Foreign Currency Translation in Consolidated Financial Statements: Some Critical Issues [Електронний ресурс] / Paolo Andrei, 1994. – 26 с. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=1650223>

11. *Bartov E.* Foreign Currency Exposure of Multinational Firms: Accounting Measures and Market Valuation [Електронний ресурс] / Eli Bartov. – 1997. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=145508>

12. *Choi F.D.* International Accounting / Frederick D.S. Choi, Gary K. Meek. – 5th edition. – Pearson Prentice Hall, 2005. – 503 p.

13. *Gernon H.* The Effect of Translation on Multinational Corporation's Internal Performance / Helen Gernon // Journal of International Business Studies. – 1983. – Vol. 14(1). – P. 103-112.

ЧИРКА Дмитро Михайлович, здобувач Житомирського державного технологічного університету – Україна.

ПОПЛАВСЬКА Анна Анатоліївна, магістрант Житомирського державного технологічного університету – Україна.

Стаття надійшла до редакції 02.09.11 р.